

**DE KWALITEIT VAN DE SAMENLEVING KUN JE
AFMETEN AAN DE MATE VAN AANDACHT VOOR DE
ZWAKSTE SCHAKEL**

HERDENKINGSREDE

UITGESPROKEN TER GELEGENHEID VAN
DE VIERING VAN 'ALKMAAR ONTZET'
DOOR PIET BRUINOOGHE,
BURGEMEESTER VAN ALKMAAR

GROTE SINT LAURENSKERK
ALKMAAR
8 OKTOBER 2007

Dames en heren,

Graag neem ik u mee naar wat Nelson Mandela bij zijn inauguratierede gezegd heeft:

“De tijd voor het helen van de wonden is gekomen. Het moment om de tegenstellingen die ons verdelen te overbruggen, is gekomen. De tijd om te bouwen is aan ons. We begrijpen dat er nog geen makkelijke (eenvoudige) weg naar vrijheid is. We weten goed dat niemand van ons op zichzelf succesvol kan zijn. We moeten dan ook samenwerken als een verenigd volk voor de geboorte van een nieuwe wereld.”

Het zijn mooie woorden, maar hoe zijn ze waar te maken. Blijkbaar heeft ieder mens, iedere samenleving, behoefte aan mensen die inspireren, voorbeeld figuren. Voor velen is Nelson Mandela zo'n inspirator. Het is ook nog al wat. Na een jarenlange gevangenschap de moed vinden om te vergeven en verder te gaan. Dat kost moeite en is voor velen onmogelijk.

En dan sla ik de krant van zo'n 10 dagen geleden op en zoek én vind bevestiging voor het onmogelijke. *“Ontsteltenis bij Kroaten na mild vonnis”*. Het valt in het niet bij het nieuws over Birma. Of zijn we dat ook al weer vergeten?

Maar weet u nog waarover het ging toen in 1991?

Kijk oorlogen en geruchten van oorlogen hebben we altijd gehad. Ook na de Tweede Wereldoorlog. Maar dat was ver weg; in de ontwikkelingslanden. Wij hadden ons lesje geleerd, zoiets als wat in de Tweede Wereldoorlog plaats had gevonden zou in Europa nooit meer kunnen gebeuren. De fouten van de generaties voor ons zouden wij *nóóit* meer maken. Wij wisten het wel. Wij konden ons niet verschuilen achter doodoeners dat we het niet wisten. Een term overigens die in het Duits heel anders klinkt. En toch is het gebeurd. En het zou me niet eens zo diep geraakt hebben als ik niet in het voorjaar van 2006 Vukovar bezocht had.

Mijn vorige gemeente had in samenwerking met de VNG een taak op zich genomen om in het plaatje Lovas (vlakbij Vukovar) de democratie te helpen opbouwen. Een mooi ideaal. En ik heb daar gemerkt welke sporen die strijd daar nagelaten heeft. En dat is heel goed te verklaren. Tijdens een “volkstribunaal”, zo noem ik het gemakshalve maar even, moesten de daar wonende Serviërs - ongeveer 200 van de 2000 inwoners, zo klein is/was het dorp - aangeven welke van hun Kroatische dorpsgenoten met de voeten het mijnenveld moesten ruimen. Kunt u zich dat voorstellen? Het resultaat was een mijnenvrij veld en een kleine 200 dode dorpsgenoten.

Na de oorlog ligt de opdracht er om samen de democratie op te bouwen, om samen verder te leven en dat levert uiteraard nieuwe problemen op. Overigens pas de laatste tijd, want direct na de oorlog was er geen eten op de plank en moest er in de eerste levensbehoeften worden voorzien. Ook hier geldt de theorie van de verminderende meerwaarde. Pas recentelijk ontstaan er weer nieuwe problemen; het gaat economisch wat beter dus is er weer tijd om de oude vetes opnieuw boven te halen. Ga er maar aanstaan: met de resterende bevolking de democratie, de samenleving opbouwen.

U zult zeggen Burgemeester: waar wilt u naar toe met dit sombere verhaal. Wij hebben recht op een rede, een toespraak van bevrijding van victorie!

De opstand in de Nederlanden was nog niet zo lang geleden een van de weinige thema's van westerse geschiedenis in de Russische geschiedenisboekjes: Een opstand tegen de onderdrukker. Een prachtig thema dat goed gebruikt kon worden voor de eigen doeleinden. Overigens is het historisch gezien nog maar de vraag of de opstand in de Nederlanden een opstand tegen een onderdrukker was, want was de opstand in de Nederlanden niet eerder een

conservatieve revolte, waarbij men in opstand kwam tegen de aantasting van de bestaande privileges van standen en steden?; tegen het opleggen van zware belastingen en tegen een te sterk voor die tijd modern centraal gezag? En was de religie niet een dankbare voor de hand liggende stok om mee te slaan? En dan kun je bedenken: wat is er voor nieuws onder de zon?

Dames en heren,

U hebt recht op een toespraak van Victorie: 8 oktober 1573, van watermanagement - want dat was het uiteindelijk - waarmee wij de Spanjaarden verjaagd hebben. Nou dat watermanagement zouden we nog wel eens hard nodig kunnen hebben. Op 21 september jl. ben ik onder meer ter voorbereiding van deze rede naar een conferentie over klimaat en geweld geweest. En in onze post-moderne wereld worden 4 potentiële conflictbronnen genoemd:

1. Toename storm / overstroming : realiseert u zich dat de orkaan als Katharina in Nederland er toe leidt dat Noord-Holland boven het Noordzeekanaal geheel op zichzelf is aangewezen?
2. Waterschaarste: zie de mogelijke bron van conflicten rond de rivieren die hun oorsprong in Turkije hebben.
3. Afname voedselproductie: bio-ethanol is blijkbaar goed voor vervoer, maar het is maar de vraag of dit op wereldniveau een bijdrage levert aan het vraagstuk van de voedselschaarste.
4. Migratie: er is een toename van de wereldbevolking berekend van ruim 6 miljard naar 9 miljard en al die mensen moeten wonen en eten. En als er ter plekke geen mogelijkheden zijn toont de geschiedenis aan dat migratiestromen ontstaan.

Let wel: oude conflicten zoals we die in de moderne en pre-moderne wereld hadden - landje pik, oorlogen en etnische conflicten - worden door sommige deskundigen niet meer als potentiële grote conflictbronnen gezien. Ik heb daar overigens mijn twijfels over.

Wat heeft dit beeld nu met onze goede stad Alkmaar te maken?

Alles. Wij zitten niet op een eiland. Wij hebben de grote boze buitenwereld nodig. U krijgt van mij dan ook geen toespraak over Victorie. U krijgt een oproep voor wat u en ik kunnen betekenen in onze samenleving hier in Alkmaar. En ik heb voor mezelf de volgende titel opgeschreven voor deze rede.

DE KWALITEIT VAN DE SAMENLEVING KUN JE AFMETEN AAN DE MATE VAN AANDACHT VOOR DE ZWAKSTE SCHAKEL.

Want hoe gaan wij om met “de zwakste schakel”?

Meedogenloos. Hard. Onbarmhartig.

We realiseren ons onvoldoende dat de sterkste schakel van vandaag morgen de zwakste schakel kan zijn. Onze voorouders zeiden het al: *“Wie staat ziet toe dat hij niet valle”*. Of denkt u dat u niet de zwakste schakel kunt worden? Het kan ons allen overkomen door ongeluk, ziekte, slecht fortuin, ouderdom.

En dan, leven we dan in een meedogenloze onbarmhartige samenleving die ons elke dag via de media voorgeschoteld wordt? Eigenlijk komt het er elke keer op neer dat de mens, de medemens niet echt gezien wordt. Waar onbarmhartigheid heerst, wordt het leven hard en onleefbaar. Bij barmhartigheid gaat het juist over de tegengestelde beweging, waarin ieder mens gezien wordt, waarin de macht van de liefde de ander recht doet en nabij is, waarin je de ander tot naaste maakt. Merkwaardig is dat in ons taalgebruik onbarmhartig en meedogenloos vaak gebruikt worden, maar dat barmhartigheid en mededogen vrijwel niet meer tot de levende taal behoren. Het is tijd voor ommekeer.

Barmhartigheid is een beweging: een beweging van: Zien – Bewogen worden – In beweging komen: De *eerste stap* is dat je de ander echt ziet in zijn kleinheid en naaktheid én in zijn menselijke waardigheid en uniek – zijn. De *tweede stap* is dat je je door de ander laat raken. De ander doet je wat. Je laat hem of haar bij je binnen. De *derde stap* is in beweging komen, oversteken naar de ander, je tot naaste maken.

In deze Grote Sint Laurenskerk werd in 1504 een zevenluik opgehangen. Onze voorouders waren wel degelijk bezig met het vraagstuk van de barmhartigheid. Zou u overigens de zeven werken van Barmhartigheid op kunnen noemen? De onderwerpen zijn zo uitgebeeld dat iedere ongeletterde gelovige ze meteen begreep. Het is nog steeds de moeite waard om het zevenluik - een replica, want het origineel hangt in het Rijksmuseum - op je in te laten werken.

Neem er eens de tijd voor. Ga er eens voor zitten en stel uzelf de vraag? Wat heb ik gedaan om

- de hongerigen te spijzigen
- de dorstigen te laven
- de naakten te kleden
- de doden te begraven
- de reizigers te herbergen
- de zieken te bezoeken
- de gevangenen te vertroosten

En maakt u zich er dan niet vanaf met het algemeen afgekochte verhaal, dat we dat toch collectief geregeld hebben. Daarmee wordt de eigen verantwoordelijkheid ontlopen.

En als we dan kijken naar de geschiedenis van Alkmaar is het interessant om te kijken hoe men in het verleden hiermee omging. Het schilderij hangt hier niet voor niets, maar er is meer!

Het meer dan belangwekkende boek: “Geschiedenis van Alkmaar”, dat vandaag gepresenteerd wordt, geeft niet alleen een uiterst zorgvuldig beeld van de geschiedenis van de stad. Het geeft ook aan hoe men met elkaar omging. Een compliment voor de schrijvers is hierbij overigens op z'n plaats.

Hoe barmhartig was Alkmaar? Hoe ging men om met de zwakste schakel? Ik heb daarbij naar twee dingen gekeken:

- hoe ging men om met de ander in de zin van de werken van Barmhartigheid
- en hoe ging men om met het begrip vrijheid en dan met name vrijheid om te geloven en te denken.

Een van de hoofdstukken uit het boek heeft de titel: Het exempel van Franciscus. In de 15^e eeuw zijn er in Alkmaar Franciscanen die door hun ingetogen levenswijze het goede voorbeeld wilden geven. En u kent ongetwijfeld het verhaal van Franciscus: die na afstand genomen te hebben van het hem in de schoot geworpen rijke leven, in armoede anderen tot voorbeeld was. Ook waren er in Alkmaar zusters Clarissen en Bagijnen.

Dan ontstaat een woelige tijd: de periode van de Reformatie. En ook in Nederland werd de geschiedenis naar eigen believen uitgelegd: Protestanten leerden over de vervolgingen door de Katholieken: Alkmaars voorbeeld: Tussen 1534 en 1544 zijn in Alkmaar zo'n 20 tot 30 doopsgezinden door onthoofding, verbranding of verdrinking - in een wijnvat - om het leven gekomen. En even vrolijk leerden de katholieken op school over de vervolgingen door de protestanten, met als voorbeeld de martelaren van Gorinchem (9 juli 1572). Overigens waren dat niet de eerste katholieke martelaren. Dat waren zes Franciscaanse monniken uit Alkmaar die reeds op 24 juni 1572 opgehangen werden.

Hoe ga je om met vrijheid? Toen en nu? Als jouw vrijheid ten koste gaat van de vrijheid van de ander is er dan sprake van echte vrijheid? Opmerkelijk is dat het stadsbestuur van Alkmaar nadat het in 1572 de kant van de opstand en dus de gereformeerde overheid had gekozen het standpunt van de doopsgezinden om niet onder de wapenen te gaan respecteerde.

Ook is opmerkelijk dat er terwijl de rest van de Nederlanden de gereformeerden elkaar begonnen te betwisten met het gelijk van Arminius of Gomaris, hetgeen zelfs - als excuus - leidde tot politieke broedermoord (zie prins Maurits versus Johan van Oldenbarnevelt), men in Alkmaar weer ruimte bood voor katholieken. Al vanaf 1609 (dus lang voor de Dordtse Synode) had Alkmaar weer een pastoor en in de 17e eeuw had de stad een reputatie als katholieke stad. Wie het oorspronkelijk testament van Gerrit Wildeman bekijkt (we zijn nog steeds in de 17e eeuw), leest dat de woninkjes bestemd waren voor gereformeerde, remonstrantse, Waterlands- en Fries doopsgezinde, lutherse- én roomse vrouwen.

De mate van tolerantie ten aanzien van andersdenkenden valt op. Zij konden hier floreren evenals de Joodse gemeenschap. Pas de recente geschiedenis laat zien dat ook hier het oog afgekeerd werd in de Tweede wereldoorlog. Het in ere herstellen van de Alkmaarse synagoge zou in mijn optiek voor onze lokale geschiedenis een belangrijk gebaar zijn.

Hoe barmhartig was Alkmaar ten aanzien van zieken, armen en bejaarden? Ik moet me helaas beperken en ik citeer uit het hoofdstuk Geestmeesters en Gasthuizen:

“Armenzorg was in de Middeleeuwen nog bijna uitsluitend liefdadigheid en de objecten van liefdadigheid waren in de eerste plaats de behoeftigen van de eigen stad en de bedelaars en pelgrims van buiten. De Waag is het oudste nog bestaande gebouw dat voor de opvang van zieken werd gebruikt. Vanaf het einde van de 14^e eeuw tot 1572 was hier een gasthuis gevestigd. Alkmaar telt nog steeds enkele in de 16^e eeuw gestichte provenhuizen (o.a. Paling en Van Foreest.”

Ook over latere periodes staan in het boek buitengewoon interessante zaken vermeld. Ik zou zeggen lees het.

En hoe barmhartig is Alkmaar nu?

Zeker, wij maken ons druk om mensen (arbeids-)perspectief te bieden. En we gebruiken daarvoor het ons ter beschikking staande instrumentarium: Voor ingewijden: Focus 2 move is een prachtig project. Zeker, het aantal cliënten dat is aangewezen op een bijstandsuitkering daalt sterk, we zijn op de goede weg. Zeker, Alkmaar heeft een ruimhartig beleid voor het verstrekken van bijzondere bijstand en Alkmaar scoort daar boven het landelijk gemiddelde. Zeker, Alkmaar is een sociale stad, die voeling heeft met wat er leeft onder de bevolking. Er is een Platform Sociale Zekerheid en cliëntenplatform en overleg over de Wet Maatschappelijke Ondersteuning.

En toch! We hebben niet kunnen voorkomen dat er onder onze neus; letterlijk voor het stadskantoor en het politiebureau, maandenlang een dode in zijn boot heeft gelegen, zonder dat blijkbaar naar hem omgezien werd. Een incident? Laten we het hopen.

De vraag is echter wat kunnen wij doen om te Zien – Om bewogen te worden – Om in beweging te komen. Het heeft niets te maken met beleid; het heeft te maken met houding; attitude; de ander toe te laten in je bestaan. Je kwetsbaar op te stellen. Op het appel van de ander ingaan of niet. Het gaat niet om beleid. Het gaat om kleine gebaren:

- een arm om iemand slaan
- een hand ter verzoening uitsteken
- het uithouden en niet weglopen
- iemand verrassen
- het opnemen voor iemand
- de ander het goede gunnen en blij zijn als de ander iets goeds overkomt

Eigenlijk betekent barmhartigheid altijd je nek uitsteken en je kwetsbaar durven opstellen; uit jezelf treden en een ander in het centrum plaatsen. Omdat barmhartigheid in zoveel situaties speelt, verschijnt zij steeds weer op een ander wijze. Je hebt er steeds andere woorden voor nodig: vergeven, gunnen, verrassen, trouw, kiezen, confronteren, luisteren, het onrecht aanklagen, een helpende hand zijn..... Het lijkt misschien allemaal zo opofferend, maar hoe

mooi menselijk worden mensen die deze weg durven gaan en hoezeer brengt het hun eigen leven tot bloei. Denk maar aan iemand als Nelson Mandela. Of kijk eens om je heen.

Het is aan ons om de werken van barmhartigheid in onze tijd te vertalen. Velen vonden hun inspiratie in het evangelie: Al wat je gedaan hebt aan een van de geringsten van mijn broeders of zusters heb je aan mij gedaan. Er zijn ook mensen die geïnspireerd worden door voorbeelden: Nelson Mandela, Mahatma Ghandi, Martin Luther King.

In het gaan van de weg van barmhartigheid ontstaat een vorm van wederkerigheid. Echter de weg van barmhartigheid gaat niet vanzelf. Het ontbreekt ons aan kracht en moed en wij zijn zélf zo behoeftig. Onze ogen zijn vertroebeld door vooroordelen en de aandacht van ons bekrompen of opgeblazen ego is vaak alleen op onszelf gericht. Er zit in ons een beweging van onbarmhartigheid. Begrippen als jaloezheid, wrok, onverschilligheid en hebzucht liggen aan de wortel van onze onbarmhartigheid. Wie leert barmhartig te zijn maakt de omgekeerde beweging.

Barmhartigheid speelt tussen mensen. Shakespeare laat de Koopman van Venetië zeggen: *“Barmhartigheid daalt als een zachte regen neer op de korst der aarde. Dubbel is haar zegen: wie haar schenkt en wie haar krijgt.”*

En wie in de schrift op zoek gaat barmhartigheid wordt niet teleurgesteld. Ook vrijwel alle Soera's in de Koran vangen aan met Gods barmhartigheid. Voor christenen en islamieten is de meest wezenlijke openbaring wel, dat God barmhartig is.

Jacobine Geel zegt in het dagblad Trouw van 29 september 2007 over de islam en het christendom het volgende: *“Hoezo is de islam wezensvreemd aan het christendom? Wij behoren tot dezelfde familie.”* En even verder: *“Ik voel met thuis in een christelijke bedding. Maar tegelijkertijd geloof ik dat je, als je naar de mystieke kant, naar de binnenkant van geloven gaat, zult ontdekken dat al die godsdiensten op elkaar lijken.”*

Laat ik het zelf anders formuleren: Barmhartigheid is een fundamenteel aspect van ons mens zijn en men kan vanuit diverse levensovertuigingen tot barmhartigheid geïnspireerd worden.

Om de weg van de barmhartigheid te gaan heb je bondgenoten nodig. Gelijkgezinden, tochtgenoten, voorbeelden. Martin Luther King is voor mij zo'n inspirator. En er is voor mij een toespraak van hem die in mijn geheugen gegrift staat. En dat is niet zijn beroemde "I have a dream" rede. Het is de toespraak waarin hij terugkijkt op zijn leven en zegt dat hij hoopt dat op zijn begrafenis uitgesproken zal worden dat hij in de tijd die hem gegeven werd geprobeerd heeft om de hongerigen te voeden, de zieken te bezoeken, de naakten te kleden, de dorstigen te laven, de vreemdelingen te herbergen, de gevangenen te bezoeken en de doden te begraven. Bij zijn begrafenis heeft men die rede afgespeeld.

Er zijn meer inspiratoren. Boeddha, Jezus, Franciscus van Assisi, Mahatma Ghandi, Moeder Theresa, Nelson Mandela. En u mag het rijtje zelf verder aanvullen. Maar ook mensen in uw omgeving die u deelgenoot maken van wat mensen met elkaar verbindt, als een weg naar persoonlijke menswording, als een kracht om deze wereld, onze samenleving, onze mooie stad Alkmaar bewoonbaar en leefbaar te maken voor iedereen.

8 oktober 2007
Piet M. Bruinooge